

Bij het verschijnen van de film over Michiel de Ruyter in 2015 ontstond er een discussie: werd het slavernijverleden van De Ruyter hier onder het tapijt geveegd? De film belicht maar een klein stukje geschiedenis uit het leven van de admiraal. Hierdoor is de vermeende connectie met slavernij voor de film niet relevant. Maar het verband tussen De Ruyter en slavernij is wel een interessant gegeven om eens nader te bekijken.

Michiel de Ruyter

Slavenhandelaar van Nederland?

Portret van Michiel de Ruyter. Geschilderd door Ferdinand Bol in 1667. Bron: Scheepvaartmuseum.

Michiel de Ruyter (1607-1676) begon zijn maritieme carrière op elfjarige leeftijd. In betrekkelijk korte tijd wist hij op te klimmen tot schipper en uiteindelijk tot zelfstandig vrachtaarder met een eigen schip. In deze periode vervoerde hij niet alleen vracht, ook joeg hij op kapers bij Duinkerken en op walvissen in de Noordelijke IJszee; namens een Vlissings koopmanshuis was hij handelsagent in Ierland en hij was schout-bij-nacht op een vaderlandse oorlogsvloot in de Middellandse Zee. Tevens diende hij zelfs nog even als busschiet (waarschijnlijk kanonnier) in het leger rond het beleg van Bergen op Zoom.

Na het overlijden van zijn tweede vrouw wilde Michiel de Ruyter in 1651 gaan rentenieren. Hij trouwde voor de derde keer, met Anna van Gelder. Maar in 1652 brak de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog uit. Met tegenzin nam De Ruyter weer dienst als viceadmiraal en na een opmerkelijke overwinning op de Britten was zijn reputatie als zeeheld gevestigd. De Tocht naar Chatham, in 1667, maakte hem uiteindelijk legendarisch. Tot zijn dood in 1676 zou hij in dienst blijven van de vaderlandse marine.¹

Liefdeskassen

In zijn tijd als schipper op een vrachtschip (1640-1651) voer De Ruyter vooral tussen Nederland, Marokko en West-Indië. Uit de in zijn scheeps-journalen opgenomen vrachlijsten blijkt dat hij in die periode vooral tabak, kruiden, kledingstoffen, metaal, buskruit en wapens vervoerde in opdracht van verschillende opdrachtgevers. Geen slaven dus.² Dit is op zich niet verwonderlijk, aangezien de slavernij in Amerika tot 1650 slechts een incidenteel karakter had. Pas na de opkomst van de plantage-economie, vanaf 1650 maar vooral na 1700, werd slavernij een belangrijk economisch instituut.³ Dit betekent dat Michiel de Ruyter in deze periode alleen producten vervoerde die ten hoogste met behulp van slavernij vervaardigd waren. Wat wel opvalt, is dat hij in Marokko meerdere Nederlandse slaven vrijkocht. Dit deed hij vaak in opdracht van particulieren, die het benodigde geld naar hem opgestuurd hadden. Ook kerken stelden geld uit hun 'liefdeskassen' beschikbaar om landgenoten uit de slavernij vrij te kopen.

De Ruyter had met eigen ogen kunnen zien hoe zowel de Nederlandse slaven in Afrika als de Afrikaanse slaven in West-Indië behandeld werden. Hij kon dus weten van de onmenselijkheid van het slavenbestaan. Toch vervoerde hij producten die uitsluitend met slaven rendabel vervaardigd konden worden. Maar om te stellen dat hij hierdoor medeverantwoordelijk gehouden kan worden voor de instandhouding van slavernij gaat veel te ver.⁴ Naast dat er in die tijd nog geen noemenswaardige kritiek op het instituut slaver-

nij bestond, waren er gewoon geen 'eerlijke' alternatieven.⁵ In een periode dat slavernij nog gewoon een 'fact of life' was, kon je niet van een enkele schipper verwachten dat hij tegen iets in opstand kwam, waarvan wij later pas gingen beseffen dat het onrechtvaardig was. Als hij die producten niet zou transporteren, deed een 'concullega' dat wel. Voor de slaven zou dat protest niets hebben uitgemaakt. Het enige wat De Ruyter zou hebben bereikt was dat hij zelf niets meer zou verdienen.

Productie veiligstellen

In 1661 kreeg De Ruyter van de Staten-Generaal de opdracht om met een kleine oorlogsvloot de kapers in het Middellandse Zeegebied te bestrijden en in Noord-Afrika zo veel mogelijk christenslaven te bevrijden. Zo heeft hij honderden Nederlandse slaven bevrijd. Drie jaar later werd De Ruyter door de Staten-Generaal op een missie naar West-Afrika gestuurd. De WIC had daar enkele handelsforten aan de Engelsen verloren en Michiel de Ruyter moest ze heroveren.⁶

De Ruyter moet op de hoogte zijn geweest van de reden waarom deze West-Afrikaanse fortten zo belangrijk waren voor de WIC en de Nederlandse Republiek. En in tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, was dit niet de winst die met de handel in slaven gemaakt kon worden. Want ook al was de WIC tot 1670 een grote speler binnen de Europese slavenhandel, het economische belang van de slavenhandel was voor Nederland was klein. Er werd

'Kerken stelden geld uit hun "liefdeskassen" beschikbaar om landgenoten uit de slavernij vrij te kopen'

nauwelijks winst op gemaakt en zelfs op het hoogtepunt van de trans-Atlantische slavenhandel, in de achttiende eeuw, voer er jaarlijks nog niet één procent van de handelsvloot op slaven.⁷ De winsten van de WIC werden juist gemaakt op de plantages in Amerika. En deze winsten vloeiden rechtstreeks naar de Nederlandse economie. Deze economische rijkdom (waarin VOC en WIC, vergeleken met de moedernegotie, slechts een betrekkelijk klein aandeel hadden) was de basis van de macht van de Republiek in de Gouden Eeuw. De verovering van de West-Afrikaanse fortten waren daarom voornamelijk bedoeld om de levering en de kwaliteit van verse slaven aan de vaderlandse plantages te garanderen zodat hun productie en concurrentiepositie niet in gevaar gebracht konden worden. Want door de slavenhandel in eigen hand te houden, waren deze niet afhankelijk van buitenlandse leveranciers, die om politieke redenen het aanbod en de prijs zouden kunnen beïnvloeden om zodoende de Nederlandse Republiek economisch, en op die manier uiteindelijk ook in haar militaire macht, te treffen. ►

Quinten Koster is redacteur van Kleio.

¹ Ronald Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland. Biografie van Michiel Adriaanszoon de Ruyter* (De Arbeiderspers 2007).

² Idem.

³ R.R. Palmer, Joel Colton & Lloyd Kramer, *A History of the Modern World* (McGraw Hill 2007).

⁴ Alex van Stipriaan stelt in zijn artikel 'Michiel de Ruijter, zijn biograaf en de slavernij' uit *Historiën* van 8 februari 2015 (tinyurl.com/y7zl2hjb), dat alle handel met het Caribisch gebied deel uitmaakte van het slavernijsysteem en dat daarom De Ruyter ook als medeplachtige gehouden kan worden.

⁵ Ook Han van der Horst stelt in zijn boek *Nederland* (Uitgeverij Bert Bakker 2010, p. 187) dat in de zeventiende eeuw niemand het kopen en verkopen van mensen als principe ter discussie stelde. Zelfs slaven konden zich geen maatschappij zonder slavernij voorstellen. Dit blijkt wel uit de nederzetting Palmares. Dit was de grootste nederzetting van ontsnapte slaven die ooit in Brazilië heeft bestaan, en zelfs daar was slavernij een gewoon verschijnsel. Ex-slaven die zelf slaven hielden.

⁶ Zie noot 1.

⁷ Marcel van Riesen, Frits Rovers, Arie Wilschut, *Oriëntatie op geschiedenis. Basisboek voor de vakdocent* (Van Gorcum 2011).

4 Ronald Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland: biografie van Michiel Adriaanszoon de Ruyter* (De Arbeiderspers 2007).

5 Alex van Stipriaan stelt echter in zijn artikel 'Michiel de Ruijter, zijn biografie en de slavernij' uit *Historiën* van 8 februari 2015 dat niet de politieke motieven bepalend waren, maar juist de belangen van de slavenhandel. Dat de WIC toestemming kreeg tot het leveren van zwarte slaven aan Spaanse koloniën was het directe gevolg van de steun die Willem III gaf aan Spanje door hen een vloot onder admiraal De Ruyter te sturen in hun strijd tegen Frankrijk. Dankzij Michiel de Ruyter werd zo de Nederlandse slavenhandel uitgebreid.

10 J.C.H. Blom & E. Lamberts, *Geschiedenis van de Nederlanden* (ThiemeMeulenhoff 2010).

De Engelse vloot staat in brand bij Chatham in 1667. Geschilderd door Peter van de Velde, ca. 1670. Bron: Rijksmuseum. Rechterpagina: Een groep geboeide slaven wordt naar een schip gebracht. Datum onbekend. Bron: Wellcome Images.

Politieke motieven

Deze nadruk op het geopolitieke belang voor de Republiek geldt ook voor de mislukte aanval van De Ruyter op het Franse eiland Martinique in 1674. Daar, en op de omringende Franse eilanden, waren inderdaad belangrijke suikerplantages waar miljoenen mee verdiend werden. En dit geld was natuurlijk meer dan welkom in de Nederlanden. Frankrijk werd daarnaast na 1672 toch niet echt tot de vrienden van de Nederlandse Republiek gerekend. Bovendien zou door het beperken van de lucratieve handel van de Engelsen en de Fransen hun economie een klap krijgen, waardoor de militaire kracht en dus ook de dreiging van deze landen zou afnemen. Maar dat het in deze aanval niet primair ging om het veroveren van door slavernij lucratieve plantages, blijkt wel uit het feit dat de aanval een onderdeel was van een grotere campagne tegen Frankrijk, waarbij het grootste deel van de Nederlandse vloot richting de Franse Middellandse Zeekust voer, terwijl Michiel de Ruyter slechts met een kleine vloot richting de Cariben vertrok. Blijkbaar was de missie van De Ruyter getalsmatig minder belangrijk. Zijn hoofdtaak was eerder om de Franse kapers uit de Cariben te bestrijden. Zij opereerden vooral vanuit de daar aanwezige Franse havens. Met de verovering van Martinique zouden de andere eilanden ook snel in handen van de Republiek zijn gevallen en hadden de kapers geen goede basis meer om de Nederlandse handelsvloot lastig te vallen.⁸ Buiten dat kon Michiel de Ruyter als marineman natuurlijk ook niet een direct bevel van de Staten-Generaal naast zich neerleggen als hij het hier ethisch niet helemaal mee eens zou zijn geweest. Ook voor de laatste missie van Michiel de Ruyter, waarbij hij sneuvelde, waren de politieke motie-

ven doorslaggevend.⁹ Spanje deed begin 1675 een verzoek tot hulp aan de Staten-Generaal in de oorlog tegen Frankrijk. Omdat Spanje de Republiek had bijgestaan in de strijd tegen de Fransen en omdat er met Spanje een verdrag tot wederzijdse bijstand tegen de Fransen was gesloten, was Willem III verplicht aan het verzoek gehoor te geven. Daarnaast was het beleid van Willem III er steeds op gericht alle beschikbare krachten binnen Europa te verenigen in een grote coalitie tegen de Franse hegemonie.¹⁰ Dat de Republiek, als dank voor deze steun, de uitbreiding van de slavenhandel door de WIC van Spanje kreeg, kan De Ruyter niet verweten worden. Dat was eerder het gevolg van opportunisme van de zijde van de WIC.

Vrijkopen

Als De Ruyter zich al actief met slavernij bemoeide, was het vooral om slaven vrij te kopen. Dankzij hem zijn er honderden Nederlandse slaven bevrijd. Hij wist zelfs in zijn laatste levensjaar nog zesentwintig Hongaarse predikanten te bevrijden uit hun bestaan als galeislaaf. Op het graf van Michiel de Ruyter herinnert de zilveren lauwerkrans met hun namen aan deze gebeurtenis. Daarnaast heeft Michiel de Ruyter zich in zijn leven meerdere keren negatief over slavernij uitgelaten. Zo hoorde hij in 1641 dat een schipper en zijn bemanning die werkzaam waren bij de gebroeders Lampsins, het handelshuis waar De Ruyter zelf ook voor gewerkt had, door Turken gevangen waren genomen en tot slaaf gemaakt waren. Hierop schreef De Ruyter in zijn logboek: 'Dat mij van herten leed was om te hooren ende wenste wel den eenen Turck, ofte den anderen te veroveren en 't Godts wylle ware om eenyge slaven te lossen.' Hierbij valt op dat De Ruyter het

heeft over 'eenyge slaven' en niet specifiek wijst op de betreffende bemanning die de aanleiding vormde voor deze logboeknotitie. En toen De Ruyter in 1667 zag hoe de eerder genoemde Hongaarse predikanten eraan toe waren, schreef hij in zijn logboek: 'Seer armelijck en jammerlijck om aen te sien, als verscheurt en schier geen kleederen aen 't lijff, gelijk in 't gemeen al de slaven die op de galeijen sitten doen.' Ook in dit geval beperkte De Ruyter zijn kritiek niet tot de behandeling van de door hem geredde slaven, maar blijkt zijn afkeer over de omstandigheden van alle galeislaven te gaan.¹¹ Toch betekent dit niet meteen dat De Ruyter principieel tegen slavernij was. Want toen in 1674 de expeditie van De Ruyter naar het Franse Martinique was mislukt, heeft hij even serieus overwogen slaven gevangen te nemen en te verkopen. Op die manier zou de schade van deze verloren expeditie nog een beetje beperkt kunnen worden. De belangrijkste reden waarom ervan werd afgezien, was omdat het voor een oorlogsvloot van enige omvang een wel heel vernederende onderneming was.¹² Ook valt op dat zijn afkeer van slavernij altijd van toepassing is op land- en/of geloofsgenoten. Over zwarte Afrikanen dacht hij waarschijnlijk toch net iets anders. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een notitie van De Ruyter wanneer hij in 1644 in Marokko over zijn tolk zegt: 'Een seer bequaem man voer een More.'¹³

Hier moet overigens ook weer niet de conclusie uit getrokken worden dat Michiel de Ruyter een onvervalste racist was die met minachting naar zwarte Afrikanen keek.¹⁴ Nadat De Ruyter in 1664 het West-Afrikaanse eiland Goeree weer

terug had veroverd, ontmoette hij daar een oude, zwarte jeugdvriend, Jan Compagnie, met wie hij als bootsmansjongen had gevaren en die nu onderkoning op Goeree was geworden. Dit was een vrolijk en hartelijk weerzien tussen twee oude vrienden.¹⁵ Zo'n vriendschappelijk weerzien met een 'zwarte' zou voor een onversneden racist ongemakkelijk geweest zijn. Daar komt bij dat Michiel de Ruyter voor het vrijkopen van de Nederlandse slaven vaak het benodigde bedrag kreeg opgestuurd. En hij deed dit niet alleen voor landgenoten, gezien de zesentwintig Hongaarse

'De opvattingen van De Ruyter over slavernij waren waarschijnlijk niet anders dan die van zijn tijdgenoten'

predikanten. Het is dus ook aannemelijk dat hij best zwarte slaven had willen vrijkopen, zodra iemand daarvoor geld beschikbaar had gesteld. Hierbij buiten beschouwing gelaten dat dit voor een koopman een wel erg twijfelachtige investering is, omdat de op die manier in Afrika bevrijde slaven waarschijnlijk onmiddellijk weer door de slavenverkopers gevangengenomen en te koop aangeboden zouden worden. Zo zou het vrijkopen van zwarte slaven eigenlijk neerkomen op een gift aan de slavenhandelaren. Niet dat dit De Ruyter onmiddellijk van racistische motieven vrijspreekt, maar wat het verschil in benadering van slavernij betreft (blanke slaven vrijkopen, maar geen bezwaar hebben tegen zwarte slaven), was het in zijn geval waarschijnlijk eerder een geval van het hemd dat nader staat dan de rok.

Onvermijdelijk

Kan Michiel de Ruyter dan ook maar iets verweten worden wat betreft zijn aandeel in het slavernijverleden van Nederland? Zijn opvattingen over slavernij als principe waren waarschijnlijk niet heel anders dan die van zijn tijdgenoten in Europa, Afrika en Amerika. Slaven waren een sociale klasse, en de mensen die daartoe behoorden stonden niet in hoog aanzien.¹⁶ Maar in absolute zin had hij weinig – direct – met slavernij te maken. De verovering van de forten van waaruit slaven verhandeld werden was vooral bedoeld om Engeland dwars te zitten en om de Amerikaanse plantages van door Nederland getransporteerde slaven te voorzien. Daar was behoefte aan slaven, die ze anders ook wel van de Britten hadden gekocht. Het enige wat Michiel de Ruyter op deze manier heeft veroorzaakt is dat deze plantages nu niet afhankelijk werden van slavenleveranties door vijandelijke landen. Daarnaast was het voor de plichtsgetrouwe admiraal niet mogelijk een bevel van de Staten-Generaal naast zich neer te leggen. Feitelijk was het aandeel van Michiel de Ruyter in het slavernijstelsel dus hoogstens indirect en onvermijdelijk. ■

¹¹ Ronald Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland: biografie van Michiel Adriaanszoon de Ruyter*. (De Arbeiderspers 2007), p. 36 en p. 314.

¹² Idem, p. 292.

¹³ Idem, p. 45.

¹⁴ Alex van Stipriaan stelt in zijn artikel 'Michiel de Ruijter, zijn biograaf en de slavernij' uit *Historiën* van 8 februari 2015 dat Michiel de Ruyter onderscheidt maakte op huidskleur in het vrijkopen van slaven. En dat terwijl hij als gelovig man wist dat er voldoende geestelijken waren die slavernij als onchristelijk typeerden. Toch liet hij zich niet uit over de behandeling van zwarte slaven en maakte hij zelfs niet eens een vergelijking met de blanke slaven.

¹⁵ Dit voorval wordt door Ronald Prud'homme van Reine beschreven in *Rechterhand van Nederland Biografie van Michiel Adriaanszoon de Ruyter* en is overgenomen uit de oorspronkelijke biografie door Gerard Brandt die in samenwerking met De Ruyters zoon Engel tot stand was gekomen. Alex van Stipriaan heeft echter twijfels bij de historiciteit van dit voorval. Mocht dit inderdaad fictie zijn, is het natuurlijk de vraag waarom Engel dit verzonnen zou hebben.

¹⁶ In *Kleio 4* is deze visie op slavernij uitgebreid beschreven in het artikel 'Standplaatsgebondenheid in de slavernijdiscussie'.